

Dammen voor de hogere standen

Franco Pratesi

Dammen is het spel voor de gewone man, schaken het spel voor koningen. Zo wordt het verschil in verspreiding onder de verschillende sociale klassen doorgaans gekarakteriseerd.

Echter, zoals vaker met traditionele opvattingen het geval is geldt deze uitspraak niet voor elke cultuur. Per slot van reke ning moesten vele naties het in hun historische ontwikkeling doen zonder koning, laat staan dat deze schaak speelde. In werkelijkheid was schaak in de betere kringen het populairste spel zolang het concurreerde met triktrak en molenspel. Nadat het kaartspel zich over Europa verspreidde, zo in de 16e eeuw, veranderde de situatie. Aan een enkel vorstelijke hof genoot het schaakspel onverminderd aanzien, maar in alle andere geledingen van de maatschappij, de klasse van konin gen niet uitgezonderd, werd het een ‘gewoon’ spel. Het schaakspel werd teruggedrongen, zodanig zelfs dat we het niet langer als een algemeen spel kunnen karakteriseren. Het werd beoefend op bepaalde plaatsen en in bepaalde tijdsperiodes, meer niet.

Door welk spel vervingen de betere standen het schaken? Soms door triktrak, zoals in Italië en Frankrijk, meestal door een of ander kaartspel. Ik noem *omber* (gespeeld door 3 personen met 40 kaarten), *whist* (gespeeld door 4 personen met 52 kaarten), *piket* (gespeeld door 2 personen met 32 kaarten) en *tarot*, vier spelen die vanuit het land van oorsprong (respectievelijk Spanje, Engeland, Frankrijk en Italië) een grote verspreiding kenden.

En dammen? Ik zwijg over het vraagstuk van de oorsprong of over de oorspronkelijke Franse naam jeu de dames, die in beginsel “spel gespeeld door vrouwen uit de adellijke klasse” kan betekenen. Het gaat me om de sociale verspreiding. Volgens de gangbare opvatting bleef het spel vooral beperkt tot de lagere sociale klassen, maar aan die opvatting valt toch wel het een en ander te nuanceren.

Net zo min als andere spelen die een hoge vaardigheid ver gen, kan men het spel niet op hoog niveau spelen zonder veel ervaring. Succesrijk spel vereist, naast oefening, natuurlijke aanleg, een ook de studie

van theorie: een speler moet partijen analyseren, openingsvarianten bestuderen. Vereist is dat iemand genoeg vrije tijd bezit, en ofwel zichzelf dingen aan kan leren uit een boek ofwel lessen volgt bij een dammeester – precies de zaken die deel uitmaken van de opvoeding van personen uit de betere standen. Daarom konden alleen beter gesitueerden gemakkelijker hun kennis van het spel vermeerderen. En daarom, zo stel ik, kunnen we verwachten dat topspelers in het verleden voortkwamen uit de sociaal leidende klassen: edellieden, vertegenwoordigers van de Kerk, legerofficieren, kooplieden.

Wat ik hier zeg is natuurlijk niet meer dan speculatie, die nodig bewijsvoering behoeft. Wat volgt, één voorbeeld en niet meer dan dat, mag evenwel worden gezien als een voorlopige bevestiging van mijn these.

In 1995 verscheen in Rome bij uitgever Newton Compton een boek van Giorgio Roberti onder de titel *I giochi a Roma di strada e di osteria*. Het betreft een monografie van 448 blad zijden, geheel gewijd aan de vrije-tijdsbestedingen der inwoners van Rome, zowel die uit de antieke tijd als hun nako melingen uit heel nabije tijdvakken. Roberti onderscheidt enkele hoofdgroepen, waarbinnen hij spelen alfabetisch in deelt. Hij inventariseert ook een groot aantal namen van spelen, samen met veel bij het spel gebezigde uitdrukkingen (Die overigens zelden afwijken van hun equivalenten in andere delen van Italië, omdat het Romeinse dialect nu eenmaal weinig verschilt van het dialect uit de meeste literaire werken, het Florentijns). Onder de verstrooiingen der Romeinen behoort ook het damspel, dat met ruim twee pagina's (365-368) redelijk veel aandacht krijgt.

Voor ons interessant is de verspreiding van het damspel onder de verschillende klassen. De auteur maakt duidelijk, dat dammen gedurende lange tijd bijna uitsluitend werd gespeeld door vertegenwoordigers uit de midden- en hogere klassen. Pas in de 30'er jaren van de 20e eeuw wordt dammen een volksspel, gespeeld door iedereen, in het bijzonder door kinderen, dankzij het feit dat er goedkope borden en schijven op de markt kwamen.

Roberti is een erkende expert, op wiens studie we ons kunnen verhalen. De vraag is echter voor welke eeuwen zijn typering geldt. Hij maakt namelijk geen onderscheid tussen het *ludus latruncularum* der antieken en het latere damspel. Dit punt verdient dus nog nadere bestudering.